

УДК 347.94 (477)

Шкребець Дмитро Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного і трудового права
Київського університету права Національної академії наук України

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРОКІВ ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ВИНЯТКОВИМИ ОБСТАВИНАМИ

Постановка проблеми. Строки в цивільному процесі відіграють важливу роль не лише в контексті своєчасного здійснення судочинства, але й є визначальними категоріями на шляху реалізації завдань цивільного судочинства, визначених в ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [1]. Водночас, ускладнення цивільних процесуальних відносин в зв'язку з конституційною вимогою про функціонування вищих судів та Верховного Суду України (ст. 125 Конституції України), рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р. № 8-рп / 2010 [2] вимагає наукового аналізу сучасної правової ситуації в сфері повноважень касаційної інстанції, в т.ч. крізь призму строків в цивільному процесі.

ЦПК України хоч і не містить визначення поняття «процесуальні строки», але встановлюючи в ст. 67 ЦПК України види процесуальних строків законодавець в загальному вигляді визначає їх як строки встановлені законом, а якщо не визначені законом встановлені судом, в межах яких вчиняються процесуальні дії.

Стан дослідження теми. В науковій літературі висловлені різні міркування щодо змісту поняття процесуальних строків, але єдність поглядів в цьому питанні стосується лише однакового тлумачення словосполучення «процесуальні строки», як певного періоду у часі, який регламентований в законі або встановлений судом.

Р. О. Стефанчук під цивільним процесуальним строком розуміє: «встановлений законом або судом період в часі, впродовж якого може або повинна бути здійснена певна процесуальна дія учасником цивільного процесу». Видається, що вказаний автор безпідставно обмежив коло можливих суб'єктів процесуальних дій лише учасниками цивільного процесу [3, с. 293]. В цьому контексті виникає пи-

тання: чи здійснює процесуальні дії суд? Відповідь може бути тільки позитивною, оскільки провадження в цивільних справах здійснюється шляхом вчинення судом на певних етапах окремих процесуальних дій, визначених ЦПК України.

Я. П. Зейкан говорить, що процесуальний строк – це встановлений законом, або призначений судом проміжок часу, з яким процесуальний закон пов'язує можливість або необхідність вчинення конкретних процесуальних дій або настання певних правових наслідків [4, с. 560]. Уникаючи відповіді про можливих суб'єктів процесуальних дій, він, посилаючись на В.І. Тертишнікова, наводить його зауваження, що не є процесуальними строки, встановлені законом для судді або суду. З таким підходом не можна погодитись, оскільки ЦПК України не містить виключень в нормах, які регламентують процесуальні строки.

Окрема група авторів, розмірковуючи про процесуальні строки відтворює визначення, які містяться в ст. 67 ЦПК України [5, с. 656].

С. С. Бичкова говорить, що процесуальний строк – це проміжок, протягом якого повинні бути вчинені відповідні процесуальні дії [6, с. 384]. Передусім не можна погодитись з імперативом про обов'язок вчинення процесуальної дії, що характерно лише для суду і посадових осіб суду. Диспозитивність (ст. 11 ЦПК України) є неодмінною ознакою статусу особи, яка бере участь у справі і є невід'ємною складовою будь-яких процесуальних дій сторін, третіх осіб в цивільному процесі. В цьому сенсі процесуальний строк щодо цих суб'єктів не може містити ознак обов'язку вчинити певні дії.

На мою думку, більш вдалим визначенням поняття процесуального строку є визначення, що дає С. Я. Фурса, а саме: «Процесуальний строк – це проміжок часу, встановлений законом або судом, у який суд та особи, які беруть участь у справі, та інші

учасники процесу вчиняють певні процесуальні дії, передбачені ЦПК України, в результаті вчинення яких настають певні правові наслідки» [7, с. 848].

Виклад основного матеріалу. Водночас необхідно зазначити, що всі вищенаведені визначення процесуальних строків розмежовують їх на дві категорії, визначених відповідно до ст. 67 ЦПК України. Але ж можна припустити ситуацію коли законом визначений строк, в межах якого вчиняються процесуальні дії, але початок перебігу процесуальних строків визначається судом (ст. 69 ЦПК України). Наприклад, неоднакового застосування судами касаційної інстанції одного і того самого положення закону, що є підставою оскарження рішення суду у зв'язку з винятковими обставинами. В цьому контексті виникає питання: якщо настання події, з якою пов'язано обчислення початку перебігу процесуальних строків, встановлюється судом чи слід в такому випадку вважати такі процесуальні строки як строки визначені одночасно законом і судом (комбіновані процесуальні строки) або лише одні, з визначених в ст. 67 ЦПК України? Водночас виникає питання: рішення суду, що змінює однако-ве застосування судом касаційної інстанції одного і того самого положення закону є початком перебігу процесуальних строків для невизначеного кола потенційних скажників у зв'язку з винятковими обставинами?

В зв'язку з ускладненням процесуальних відносин в сфері касації в сенсі згаданого рішення Конституційного Суду України не можна заперечувати існування правової прогалини у законодавстві України щодо визначення початку перебігу місячного строку з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону (п. 1 ч. 1 ст. 354 ЦПК України).

В контексті припису, викладеного в ч. 1 ст. 355 ЦПК України, виникає питання про спосіб визначення «дня відкриття виняткових обставин» та суб'єктів цього процесу? В науковій літературі з цього питання висловлені суперечливі думки, які зводяться до того, що обов'язок доведення «дня відкриття виняткових обставин» з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону по-кладається на скажника.

Було б, вказана проблема в меншій мірі є процесуальною та може і повинна бути вирішена Верховним Судом України в межах повноважень, визначених ЦПК України, Законом України «Про судоустрій України».

Визначені в ст. 354 ЦПК України підстави оскарження у зв'язку з винятковими обставинами є власне винятковими обставинами, але правова проблема полягає у визначенні моменту відкриття

цих виняткових обставин. Адже, процес відкриття цих обставин завжди пов'язаний з рішенням суду, що змінює однако-ве застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону. Водночас видається, що таке рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України або відповідної колегії суддів вищого суду не може автоматично, після його оприлюднення, визначати початок перебігу процесуальних строків. В цьому контексті видається, що визначений у ч. 1 ст. 355 ЦПК України місячний строк протягом якого може бути подана скарга у зв'язку з винятковими обставинами не можна віднести, в сенсі ст. 67 ЦПК України, до строків визначених законом. На мою думку, вищенаведений висновок ґрунтується на положеннях закону. Відповідно до ст. 67 ЦПК України, якщо процесуальні строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії, не визначені законом, вони встановлюються судом.

Так наприклад, після перегляду рішення судом касаційної інстанції громадянка Б. звернувшись до Верховного Суду України про перегляд рішення суду касаційної інстанції у зв'язку з винятковими обставинами. Після тривалого проміжку часу їй Верховним Судом України було відмовлено у допуску її скарги до даного провадження. Заявниця відповідно до статті 35 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. вважала перегляд справи у зв'язку з винятковими обставинами одним із національних засобів правового захисту, а ухвалу Верховного Суду України – остаточним рішенням. Після отримання цієї ухвали вона у шестимісячний строк звернувшись до Європейського Суду з прав людини. Але її заяву було визнано неприйнятною до провадження даного суду за умов, передбачених статтями 34, 35 Конвенції (тобто пропуску шестимісячного строку), оскільки Європейський Суд вирішив, що остаточним внутрішнім рішенням за змістом статті 35 параграфу 1 Конвенції є ухвала суду касаційної інстанції, а не ухвала Верховного Суду України про відмову у допуску до провадження у зв'язку з винятковими обставинами.

Але така відмова Європейського Суду не є законною, оскільки за законодавством України до національних засобів правового захисту ЦПК також віднесено провадження про перегляд рішень у зв'язку з винятковими та нововиявленими обставинами. Законом України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України» від 21 червня 2001 р, № 2540-III на зміну провадженню про перегляд у порядку судового нагляду рішень, ухвал і постанов суду, що набрали законної сили, було впроваджено перегляд судових

рішень у зв'язку з винятковими та нововиявленими обставинами, який за ст. 347⁴ ЦПК України 1963 р. здійснювався колегією суддів у складі суддів Верховного Суду України. За ч. 4 ст. 347^е ЦПК України 1963 р. передбачено, що Верховний Суд України розглядав справи за винятковими обставинами у порядку касаційного провадження, тобто передбачалась повторна касація щодо рішень, які набрали законної сили. Водночас у пункті. 4 Прикінцевих та перехідних положень ЦПК України 2004 р. передбачено, що розгляд справ, які раніше розглядалися у порядку повторної касації, з набранням чинності ЦПК України розглядаються у зв'язку з винятковими обставинами. Частиною 1 статті 357 ЦПК України також передбачено, що розгляд справи у зв'язку з винятковими обставинами є різновидом касаційного провадження.

Сприймаючи Європейський Суд з прав людини як позитивне правове явище, останній при вирішенні питань щодо України повинен враховувати законодавство України про судоустрій та судочинство в Україні, оскільки такі суперечності із формальних ознак можуть істотно впливати на права громадян України щодо реалізації права на справедливе правосуддя.

Закон не дає вичерпної відповіді про всі випадки і процедуру встановлення судом процесуальних строків, в т.ч. щодо суб'єктного складу учасників судочинства тощо. Видається, що в цьому випадку відповідь потрібно шукати не лише в процесуальній площині, але й в площині повноважень Верховного Суду України, визначеного Законом України «Про судоустрій України», зокрема про місце і роль Пленуму Верховного Суду України як колегіального органу, що дає роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства.

На мою думку, головне в цій статті полягає в тому, що в умовах коли в Україні визнається і діє принцип верховенства права одним з аспектів якого є принцип правової визначеності, коли Конституційним Судом встановлено, що Верховний Суд України не наділений повноваженнями суду касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які реалізують повноваження касаційної інстанції, зміна однакового застосування судами касаційної інстанції одного і того самого положення закону має бути легітимізована у спосіб, що враховує позиції вищих судів та відповідних палат Верховного Суду України.

Верховний Суд України відповідно до ст. 125 Конституції України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції і окрім багатьох інших завдань має забезпечити реалізацію на практиці однієї з основних конституційних засад судочинства – касаційного оскарження в порядку цивільного судочинства (ст. 129 Конституції України),

забезпечення однакового розуміння законів (п. 6 ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій України»). Попри існування проблем розмежування функції касації між вищими спеціалізованими судами і Верховним Судом України, судові рішення у цивільних, господарських, адміністративних справах у зв'язку з винятковими обставинами можуть бути переглянуті тільки Верховним Судом України (ст. 353 ЦПК України). В цьому контексті голова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України В. Барбара зазначив, що згадуване нами рішення Конституційного Суду жодним чином не обмежує повноважень Верховного Суду, і він надалі здійснюватиме перегляд судових рішень вищих судів України в межах повноважень і відповідно до законодавства. Касаційна скарга на рішення вищих спеціалізованих судів України може бути прийнята Верховним судом України тільки за наявності виняткових обставин, передбачених чинним законодавством [8].

В умовах, коли не закон, а суд визначає початок процесуального строку, протягом якого може бути подана скарга у зв'язку з винятковими обставинами, а з іншого боку, існування вірогідності неоднакового тривалого застосування колегіями однієї палати одного і того самого положення закону, дає підстави говорити про обов'язок колегіального органу Верховного Суду України, а не суб'єктів звернень за судовим захистом, визначити початок перебігу процесуальних строків за певною категорією справ (неоднакового застосування судом касаційної інстанції одного і того самого положення закону).

Висновки. З урахуванням викладеного, на мою думку, правильним буде вважати днем відкриття виняткових обставин і таким що відповідає нормам процесуальних кодексів та Закону України «Про судоустрій України» на день набрання законної сили рішенням суду касаційної інстанції, в якому інакше, ніж у попередньому судовому рішенні (рішеннях) суду касаційної інстанції, застосовано одне й те саме положення закону, а день публікації в офіційному друкованому органі Верховного Суду України відповідної постанови Пленуму про роз'яснення судам загальної юрисдикції про інакше, ніж у попередньому судовому рішенні (рішеннях) Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів застосовано одне й те саме положення закону.

Вказаний підхід знімає, певною мірою, і гостроту тимчасових проблем функціонування Єдиного реєстру судових рішень [9], безперечно ці обставини мають бути визнані судом як загальновідомі, що не потребують доказування. Вочевидь висловлена пропозиція потребує удосконалення та певного доопрацювання.

ΛΙΤΕΡΑΤΥΡΑ:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України від 11 березня 2010 р. Офіційний сайт «Законодавство України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.gov.ua>
3. Цивільний процес : навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О.І. Угриновська [та ін.]; за ред. Ю.В. Білоусова. – К. : Прецедент, 2006. – 293 с.
4. Зейкан Я. П. Коментар цивільного процесуального кодексу України / Я. П. Зейкан. – К. : Юридична практика. 2006. – 560 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс : Науково-практичний коментар України: [пер. з рос.] / С.В. Ківалов, Ю. С. Червоний, Г.С. Волосатий [та ін.]; за ред. Ю. С. Червоного. – Одеса : Юрінком Інтер, 2008. – 656 с.
6. Безлюдько І.О., Бичкова С. С., Бобрик В.І. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник / І.О. Безлюдько, СС. Бичкова, В.І. Бобрик [та ін.]. за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Атіка, 2006. – 384 с.
7. Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [за ред. С. Я. Фурси]. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. – 848 с.
8. Примаченко О. Судова реформа: план бою і артпідготовка / О. Примаченко // Дзеркало тижня. – 2010. – № 11 (791).
9. Онімов А. Суддівські проблеми під іншим кутом зору / А. Онімов // Юридичний вісник України. – № 4. – 2010. – С. 11

Шкребець Дмитро Васильович

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРОКІВ ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ВИНЯТКОВИМИ ОБСТАВИНАМИ

Стаття присвячена дослідженню деяких окремих теоретичних аспектів подолання проблем нормативного регулювання провадження у зв'язку з винятковими обставинами. Строки в цивільному процесі відіграють важливу роль не лише в контексті своєчасного здійснення судочинства, але і є визначальними категоріями на шляху реалізації завдань цивільного судочинства.

Ключові слова: процесуальні строки, диспозитивність, виняткові обставини, касаційне оскарження, суд.

Шкребець Дмитрій Васильевич

ОТДЕЛЬНЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПРОБЛЕМ НОРМАТИВНОЙ РЕГУЛЯЦИИ СРОКОВ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ В СВЯЗИ С ИСКЛЮЧИТЕЛЬНЫМИ ОБСТОЯТЕЛЬСТВАМИ

Статья посвящена исследованию некоторых отдельных теоретических аспектов преодоления проблем нормативной регуляции осуществления в связи с исключительными обстоятельствами. Сроки в гражданском процессе играют важную роль не только в контексте своевременного осуществления судопроизводства, но и является определяющими категориями на пути реализации заданий гражданского судопроизводства.

Ключевые слова: процессуальные сроки, диспозитивность, исключительные обстоятельства, кассационное обжалование, суд.

Shkrebets Dmytro Vasiliovych

SEPARATE THEORETICAL ASPECTS OF OVERCOMING OF PROBLEMS OF THE NORMATIVE ADJUSTING OF TERMS OF REALIZATION ARE IN CONNECTION WITH EXCEPTIONAL CIRCUMSTANCES

The article is devoted research of some separate theoretical aspects of overcoming of problems of the normative adjusting of realization in connection with exceptional circumstances. Terms in civil procedure play an important role not only in the context of timely realization of the legal proceeding but also is determining categories on the way of realization of tasks of the civil legal proceeding.

Key words: judicial terms, non-mandatoryness, exceptional circumstances, appeal appeal, court.